

การบูรณาการเพื่อจัดการระบาดของโรคพิษสุนัขบ้าในคนและสัตว์

รณชัย โตสมภาค

วิทยาการชำนาญการ

กลุ่มงานบริการวิชาการ 3 สำนักวิชาการ

โรคพิษสุนัขบ้ามีสาเหตุมาจากการติดเชื้อไวรัสในระบบประสาทของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมประเภทต่าง ๆ รวมถึงมนุษย์ซึ่งสามารถติดเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าได้จากการสัมผัส ไม่ว่าจะเป็นการกัด ข่วน หรือน้ำลาย ของสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรค เช่น สุนัขและแมว ในสมัยโบราณโรคพิษสุนัขบ้าเป็นโรคร้ายแรงที่แพร่ระบาดไปทั่วโลก และไม่สามารถรักษาได้ จนกระทั่งหลุยส์ ปาสเตอร์ (Louis Pasteur) นักเคมีชาวฝรั่งเศสทดสอบวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าสำเร็จเมื่อ 133 ปีที่แล้ว จึงเริ่มมีการพัฒนาวัคซีนเพื่อหยุดยั้งการแพร่ระบาดในสัตว์และป้องกันการติดเชื้อในมนุษย์ ปัจจุบันประเทศแถบตะวันตกและประเทศที่พัฒนาแล้ว สามารถแก้ไขและยับยั้งการแพร่ระบาดของโรคพิษสุนัขบ้าได้สำเร็จ แต่ในหลายพื้นที่ที่แถบเอเชียและแอฟริกายังคงมีการระบาดอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของประเทศไทย แม้ว่าจะสามารถควบคุมได้ในระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากประชาชนในหลายพื้นที่ ยังไม่เอาใจใส่และตระหนักถึงความรุนแรงของโรคพิษสุนัขบ้า ประกอบกับการที่คนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งสนับสนุนให้มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ และยังไม่มีความตระหนักในการควบคุมสุนัขและแมวจรจัดที่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ส่งผลให้มีการระบาดของโรคอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา อัตราการตายของผู้ติดเชื้อพิษสุนัขบ้ามีดังนี้ ใน พ.ศ. 2559 มีผู้เสียชีวิต 14 คน และใน พ.ศ. 2560 มีผู้เสียชีวิต 11 คน นอกจากนี้ การตรวจหัวสุนัขเพื่อค้นหาเชื้อโรคพิษสุนัขบ้า ก็ให้ผลในการรักษาโรคมากขึ้นด้วย โดย นายแพทย์ ประเสริฐ ทองเจริญ ที่ปรึกษากกรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข กล่าวว่า สาเหตุที่ทำให้โรคพิษสุนัขบ้ามีปัญหามากขึ้น เนื่องมาจากองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลไม่สามารถฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้าในสัตว์ได้ เพราะติดปัญหาเรื่องการใช้งบประมาณ รวมถึงการขาดแคลนบุคลากรของกรมปศุสัตว์ ซึ่งเป็นผู้ฉีดวัคซีน รวมทั้งการขนส่งเคลื่อนย้ายกับการเก็บรักษาวัคซีนที่ขาดประสิทธิภาพ ส่งผลให้คุณภาพของวัคซีนตกต่ำลง ในส่วนของประชาชนก็ยังคงประสบปัญหาเรื่องการขาดความรู้ ขาดการตระหนัก และขาดการเอาใจใส่ต่อปัญหาโรคพิษสุนัขบ้า (“หมอประเสริฐ” ชี้ “ภาษีหมาแมว” ทำได้ยาก คนยังพาสัตว์เลี้ยงไปฉีดวัคซีนน้อย และสร้างความตระหนัก, 2561)

นอกจากนี้ สัตวแพทย์หญิงนัยนา อภิชาติพันธ์ุ นายสัตวแพทย์เชี่ยวชาญเทศบาลนครสมุทรปราการ และเภสัชกรหญิง วรสุดา ยุงทอง ผู้อำนวยการกองส่งเสริมการประกอบการผลิตภัณฑ์สุขภาพ สำนักกรรมการอาหารและยา กล่าวว่า การแพร่กระจายของสุนัขจรจัดในประเทศไทย เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้โรคพิษสุนัขบ้ายังเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกจนทุกวันนี้ โดยสุนัขจรจัดเกิดมาจากสุนัขเลี้ยงจำนวนหนึ่ง ที่เจ้าของไม่สามารถเลี้ยงต่อไปได้ โดยนำไปทิ้งให้วัดหรือปล่อยไว้ในสถานที่สาธารณะ ซึ่งสุนัขเหล่านี้มักได้รับการเลี้ยงดูจากพระสงฆ์และคนใจบุญที่เอาอาหารและน้ำไปให้เป็นครั้งคราว แต่เมื่อเกิดเหตุคนโดนสุนัขกัด กฎหมายยังไม่สามารถเอาผิดกับใครได้ เนื่องจาก สุนัขเหล่านี้ไม่มีเจ้าของดูแลรับผิดชอบอย่างเป็นทางการ ดังนั้น การควบคุมประชากรสุนัข

จึงถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเร่งรีบแก้ไข ซึ่งที่ผ่านมา ได้มีการนำนวัตกรรมการฉีดยาทำหมันในสุนัขเพศผู้ มาทดลองใช้ เพื่อควบคุมปริมาณสุนัขให้จำกัดอยู่ที่ร้อยละ 50 ของประชากรสุนัขทั้งหมดภายในหนึ่งปี ทั้งนี้ จากการดำเนินการดังกล่าว พบว่าสุนัขเกิดใหม่และสุนัขจรจัดในพื้นที่สาธารณะนั้นมีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด (นักวิชาการระดมกัน แก้ไขภัย “พิษสุนัขบ้า” สกัดระบอบในไทย, 2561)

ในขณะเดียวกัน กระทรวงสาธารณสุข ได้มีการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้เลี้ยงสุนัข และแมว แม้ว่าในประเทศไทยจะมีกฎหมายที่กำหนดให้เจ้าของสัตว์เลี้ยงและสัตว์ควบคุม ต้องนำสัตว์ทุกตัวไป รับการฉีดวัคซีนจากสัตวแพทย์ แต่ในทางปฏิบัติ ยังมีสุนัขและแมวจรจัดมากมายถึง 10 ล้านตัว ซึ่งมีความเสี่ยงที่จะเป็นพาหะของการระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า ทำให้การควบคุมดูแลเป็นไปอย่างยากลำบากและไม่ทั่วถึง ดังนั้น การจัดเก็บภาษีสัตว์เลี้ยงจึงมีความจำเป็นอย่างสูง เพื่อนำรายได้ไปบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมจำนวนประชากรสุนัข หรือการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและชุมชนให้ปลอดภัยจากสุนัขจรจัด (คอลัมน์ : บทบรรณาธิการ ข่าวสด : ภาษีเลี้ยงสุนัข-แมว, 2561)

ถึงอย่างไรก็ตาม นายวิชัย พยัคฆโส มีความเห็นว่าการเก็บภาษีสุนัขและแมว ไม่ใช่การแก้ปัญหา ที่ต้นเหตุ นั่นคือสุนัขและแมวจรจัดที่มีอยู่เกลื่อนกลาดและปราศจากการควบคุมทั่วประเทศ ศูนย์สำรวจความคิดเห็นบ้านสมเด็จโพลล์ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ได้ดำเนินการสำรวจ “ความคิดเห็นเกี่ยวกับสุนัขและแมวจรจัด” พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 68.0 ต้องการให้ กรุงเทพมหานคร เป็นเมืองที่ปลอดจากสุนัขและแมวจรจัด เพื่อความปลอดภัยของประชาชน ในขณะที่ ร้อยละ 60.1 ต้องการให้หน่วยงานภาครัฐเร่งรีบดำเนินการแก้ไขปัญหานี้สุนัขและแมวจรจัดให้หมดไป จากกรุงเทพมหานคร และร้อยละ 59.8 เห็นด้วยกับการขึ้นทะเบียนสุนัขและแมว โดยเห็นว่าเจ้าของสัตว์เลี้ยง ต้องมีความรับผิดชอบต่อสัตว์เลี้ยงของตนเอง (60% คน กทม. อยากเห็น กทม. เป็นเมืองที่ปลอดจากสุนัข-แมวจรจัด และคิดว่าสุนัข-แมวจรจัดเป็นอันตราย และเห็นด้วยกับการขึ้นทะเบียนสุนัข-แมว, 2561) ทั้งนี้ ที่ผ่านมา กรุงเทพมหานคร เคยมีนโยบายให้ผู้เลี้ยงสุนัขและแมวทำการขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยง แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถกำจัดสุนัขและแมวจรจัดไปได้ ดังนั้น ก่อนนำมาตราการทางภาษีมาใช้ หน่วยงานราชการควรบริหารจัดการสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ลดปริมาณสุนัขและแมวจรจัดจนท้ายที่สุด สามารถกำจัดให้หมดไปจากทุกพื้นที่ในประเทศไทย
2. แก้ไขปัญหานี้สุนัขและแมวจรจัดในวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย
3. การทำหมันสุนัขและแมวในทุกพื้นที่ เพื่อลดจำนวนประชากร
4. การฉีดวัคซีนสุนัขและแมวให้ครอบคลุมทุกพื้นที่
5. สนับสนุนให้เจ้าของสัตว์เลี้ยงตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสัตว์เลี้ยงของตนเอง (คอลัมน์ : สยามรัฐผลัดใบ : เรื่องหมา ๆ แมว ๆ ก็เป็นประเด็น? 2561)

Taylor และคณะ ศึกษาเกี่ยวกับ “บทบาทของการบริหารจัดการประชากรสุนัขเพื่อกำจัดโรคพิษสุนัขบ้า ด้วยการทบทวนแนวทางในปัจจุบันและโอกาสในอนาคต (The Role of Dog Population Management in Rabies Elimination – A Review of Current Approaches and Future Opportunities)” พบว่า วิธีการพิชิตโรคพิษสุนัขบ้าที่ดีที่สุด คือการควบคุมประชากรสุนัขอย่างถูกวิธีและบูรณาการร่วมกับมาตรการอื่น ๆ

อย่างเป็นระบบ โดยต้องรักษาอัตราหมุนเวียนของประชากรสุนัขให้อยู่ในระดับต่ำ เพื่อให้การฉีดวัคซีนสามารถบรรลุประสิทธิภาพในระยะยาวและครอบคลุมได้มากที่สุด เพราะอัตราหมุนเวียนที่รวดเร็วจะทำให้สุนัขที่เกิดใหม่มีจำนวนมากมาย ในจำนวนนี้เป็นลูกสุนัขและลูกแมวที่สามารถส่งผ่านเชื้อพิษสุนัขบ้าและอาจมีชีวิตอยู่ได้แค่เพียงปีเดียว โดยเฉพาะลูกสุนัขและแมวจรจัด ทำให้การฉีดวัคซีนกลายเป็นการกระทำที่สิ้นเปลืองและไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น เพื่อให้การฉีดวัคซีนมีประสิทธิภาพมากที่สุด การลดอัตราหมุนเวียนของประชากรสุนัขจึงมีความสำคัญอย่างสูง โดยการบริหารจัดการประชากรสุนัข (Dog Population Management – DPM) ที่ให้ความสำคัญกับการควบคุมจำนวนสุนัข การพัฒนาสุขภาพและการส่งเสริมให้สุนัขที่ได้รับการฉีดวัคซีนมีชีวิตที่ยืนยาว จัดว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ซึ่งนอกจากจะรักษาสมดุลของประชากรสุนัข ยังช่วยประหยัดงบประมาณที่จำเป็นต้องใช้ในการจัดซื้อวัคซีนในปีถัดไปอีกด้วย ในทางตรงกันข้าม การลดจำนวนสุนัขแบบเหมารวม ด้วยการการุณยฆาต (Euthanasia) ซึ่งเป็นมาตรการที่ได้รับความนิยมอย่างมาก ในบางประเทศ กลับไม่สามารถแก้ไขปัญหาการระบาดให้หมดไปได้ เพราะเป็นการดำเนินการที่ให้ผลในระยะสั้นเพียงเท่านั้น โดยสุนัขส่วนใหญ่ที่ถูกกำจัดออกไป เป็นสุนัขที่มีอายุแล้ว แกรมสุนัขบางกลุ่มอาจได้รับการฉีดวัคซีนประจำปีแล้วด้วยซ้ำ ในขณะที่ลูกสุนัขจรจัดไป ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการฉีดวัคซีน กลับแพร่กระจายและครอบครองพื้นที่แทนสุนัขรุ่นก่อน ดังนั้น การบริหารจัดการจึงต้องเริ่มต้นใหม่ทั้งหมด กลายเป็นภาระด้านงบประมาณและเพิ่มโอกาสระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า ในขณะที่สังคมเริ่มฟื้นตัวจากสภาวะวิกฤต ทั้งนี้ การบริหารจัดการสุนัขประกอบด้วย มาตรการต่าง ๆ ดังนี้

1. การป้องกันและการควบคุมการขยายพันธุ์ ด้วยการทำหมันถาวรให้แก่สุนัขในพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีการระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า โดยในสภาพแวดล้อมที่สุนัขส่วนใหญ่เป็นสัตว์เลี้ยงมีเจ้าของ ควรจัดให้มีจุดบริการต่าง ๆ อย่างเป็นที่เป็นทาง และรณรงค์ให้เจ้าของนำสัตว์เลี้ยงมาทำหมันและฉีดวัคซีน ในทางตรงกันข้าม สถานที่ซึ่งชุกชุมไปด้วยสุนัขจรจัดหรือสุนัขที่ถูกเลี้ยงดูอย่างไม่มีหลักแหล่ง จำเป็นต้องมีการจับกุมสุนัขมาทำหมันและฉีดวัคซีน จากนั้นจึงส่งกลับไปยังถิ่นที่อยู่อาศัยเดิม เพื่อป้องกันไม่ให้สุนัขกลุ่มใหม่ ซึ่งยังไม่ได้ทำหมันและฉีดวัคซีน เข้ามาอาศัยอยู่แทนในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้ การทำหมันสุนัข นอกจากจะหยุดยั้งการเติบโตของประชากรอย่างไร้ขีดจำกัดแล้ว ยังสามารถลดพฤติกรรมสุนัขที่เป็นปัญหา อาทิ อารมณ์ก้าวร้าวรุนแรง และแรงโน้มถ่วงให้เกิดการเร่ร่อนของสุนัข เป็นต้น

2. การฉีดวัคซีนและการควบคุมโรคระบาดอื่น ๆ นอกเหนือจากโรคพิษสุนัขบ้า อาทิ โรคไข้หัดสุนัข (Canine distemper) หรือโรคพิษในสัตว์ เพื่อสนับสนุนให้สุนัขมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและมีอายุยืนยาว ซึ่งเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญในการลดอัตราการหมุนเวียนของประชากรสุนัข นอกจากนี้ ยังช่วยเพิ่มจิตสำนึกถึงความรับผิดชอบต่อสัตว์เลี้ยงของเจ้าของอีกด้วย เพราะสุนัขที่แข็งแรงย่อมได้รับการยอมรับทั้งในบ้านและในสังคมมากกว่าสุนัขที่มีปัญหาทางสุขภาพ

3. การควบคุมที่อยู่อาศัยและการเข้าถึงอาหาร เป็นมาตรการสำคัญในการลดจำนวนสุนัขจรจัด เนื่องจาก สุนัขเป็นสัตว์เมืองที่บริโภคอาหารของเหลือจากมนุษย์ ดังนั้น การบริหารจัดการปัญหาขยะในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ในการลดปัญหาสุนัขจรจัดที่มีอยู่กระจัดกระจายตามสถานที่ต่าง ๆ ถึงอย่างไรก็ตาม การจำกัดการเข้าถึงอาหารของสุนัข ต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปและมี

การวางแผนที่รัดกุม เนื่องจาก สุนัขจรจัดต้องแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของสุนัข ส่งผลให้ไม่สามารถควบคุมประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือหากมีการควบคุมที่อยู่อาศัย ไม่ให้สุนัขอพยพย้ายถิ่นไปยังพื้นที่อื่น สุนัขที่ได้รับการทำหมันและฉีดวัคซีนแล้วส่งกลับพื้นที่เดิม อาจเสียชีวิตจากความอดอยากได้ เท่ากับเป็นการลงทุนที่สูญเปล่าโดยสิ้นเชิง

4. การสนับสนุนการเป็นเจ้าของสุนัขที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Dog Ownership) การเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้อง เกี่ยวกับประโยชน์ต่าง ๆ ที่เจ้าของสุนัขและสมาชิกในชุมชนจะได้รับจากการทำหมันสุนัขและการฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้า สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวความคิดของคนในชุมชนเกี่ยวกับการบริหารจัดการสุนัขอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ไปยังชุมชนแต่ละแห่ง ต้องทำอย่างถูกวิธีโดยคำนึงถึงความแตกต่างด้านวัฒนธรรมและระดับการศึกษาของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ในพื้นที่นั้นด้วย

5. การขึ้นทะเบียนและการระบุตัวตนของสุนัขที่มีเจ้าของ (Dog Registration and Identification) ผ่านระบบฐานข้อมูลกลางที่มีการปรับปรุงให้ทันสมัยอย่างสม่ำเสมอ โดยมีจุดประสงค์ เพื่อสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายวัคซีนพิษสุนัขบ้า การติดตามสัตว์เลี้ยงที่สูญหายเพื่อนำคืนเจ้าของ การป้องกันการลักขโมยสัตว์เลี้ยง การผสมพันธุ์และการค้าขายสุนัขที่ผิดกฎหมาย การระบุตัวตนของเจ้าของสุนัขที่ไปทำร้ายร่างกายผู้อื่น ทั้งนี้ การลดอัตราค่าธรรมเนียมในการขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยง ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือ ในการสนับสนุนให้เจ้าของนำสุนัขไปทำหมันถาวร เพื่อควบคุมการขยายพันธุ์ของสัตว์เลี้ยงภายในบ้านอีกด้วย

6. การมีสถานสงเคราะห์ที่มีคุณภาพและศูนย์พักพิงสุนัขจรจัด (Rehoming center) ที่ง่ายต่อการเข้าถึง โดยสุนัขจรจัดตามท้องถนนและสถานที่สาธารณะ รวมถึงสัตว์เลี้ยงที่เจ้าของไม่ต้องการแล้ว จะถูกนำไปรวมไว้ในสถานสงเคราะห์ ในส่วนของสุนัขจรจัดที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยง จะถูกส่งกลับไปสู่เจ้าของ ส่วนสุนัขจรจัดที่ปราศจากเจ้าของ จะได้รับการดูแล จนกว่าจะมีผู้นำไปเลี้ยงในอนาคต ทั้งนี้ สุนัขทุกตัวในสถานสงเคราะห์ ควรได้รับการทำหมันและฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้า เพื่อป้องกันติดเชื้อโรคจากการอยู่อาศัยอย่างแออัดภายในสถานสงเคราะห์ โดยที่ผ่านมา สถานสงเคราะห์บางแห่งในพื้นที่ ซึ่งหาผู้รับเลี้ยงสุนัขค่อนข้างยาก มีความจำเป็นต้องนำมาตรการการกักตุนสุนัขมาใช้ เพื่อแก้ปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งปัญหาด้านงบประมาณที่ค่อนข้างจำกัด ดังนั้น การจัดตั้งสถานสงเคราะห์แต่ละแห่ง จึงต้องทบทวนให้รอบคอบ และดำเนินการควบคู่ไปกับมาตรการอื่น ๆ เพื่อให้การบริหารจัดการ มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

7. การออกกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การบริหารจัดการประชากรสุนัขเป็นไปอย่างมีมนุษยธรรม และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด อาทิ การป้องกันการลดจำนวนสุนัขอย่างผิดวิธี การห้ามผสมพันธุ์และการขายสุนัขโดยไม่ได้รับอนุญาต การลงโทษผู้กระทำความผิดที่ปล่อยปละละเลยให้สุนัขของตนไปทำร้ายร่างกายผู้อื่น และการควบคุมการนำเข้าและการส่งออกสุนัข เป็นต้น ทั้งนี้ เงินค่าปรับที่ได้รับจากการลงโทษผู้ละเมิดกฎหมาย ควรนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน ภายใต้โครงการบริหารจัดการสุนัข (Taylor, et al., 2017, p. 2-10)

Lapiz และคณะ ศึกษาเกี่ยวกับ “การเชื่อมโยงทุกภาคส่วนเพื่อดำเนินการกำจัดโรคพิษสุนัขบ้าในคนและสัตว์ โดยการทบทวนโครงการป้องกันและกำจัดโรคพิษสุนัขบ้าในจังหวัดโบฮอล (Implementation of an Intersectoral Program to Eliminate Human and Canine Rabies : The Bohol Rabies

Prevention and Elimination Project)” เป็นโครงการที่จัดทำขึ้นโดยบูรณาการร่วมกันระหว่างภาคเกษตรกรรม ภาคสาธารณสุข ภาคการศึกษา ภาคกฎหมาย และภาคการคลัง มีวัตถุประสงค์หลัก คือการป้องกันการติดเชื้อพิษสุนัขบ้าในคนด้วยการกำจัดโรคที่ต้นเหตุในสัตว์ให้หมดไป และการสอดส่องดูแลผู้ติดเชื้อรายใหม่ เพื่อป้องกันไม่ให้โรคพิษสุนัขบ้ากลับมาระบาดอีกครั้งในพื้นที่ โครงการป้องกันและกำจัดโรคพิษสุนัขบ้าในจังหวัดโบฮอล สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ประกอบด้วยมาตรการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การบริหารจัดการด้านการติดต่อสื่อสาร ด้วยการจัดทำหนังสือคู่มือ BRPEP (The Bohol Rabies Prevention and Elimination Project – BRPEP Handbook) เพื่อผลักดันให้การจัดการโรคพิษสุนัขบ้าเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีการออกแบบแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างมีเอกภาพ ระบุบทบาทและภาระหน้าที่ของหน่วยงานระดับต่าง ๆ อย่างชัดเจน รวบรวมข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับการระบาดของโรค และจัดทำรูปแบบรายงานสำหรับใช้ในการติดตามและเฝ้าระวังสถานการณ์ในพื้นที่ต่าง ๆ

2. การรณรงค์ด้านข้อมูลและการศึกษา ด้วยการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนผ่านสื่อและช่องทางประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ และการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนภายในโรงเรียนเกี่ยวกับโรคพิษสุนัขบ้า เพื่อผลักดันให้ประชากรทั้งผู้ใหญ่และเยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นเจ้าของสัตว์เลี้ยงที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Pet Ownership) การดูแลสุขอนามัยของสุนัข และการป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าอย่างถูกวิธี

3. การสำรวจสำมะโนประชากรสุนัขและการฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้า เจ้าหน้าที่จะทำการสำรวจบ้านเรือนหลังต่อหลัง เพื่อเก็บข้อมูลเจ้าของสัตว์เลี้ยง จำนวนสัตว์เลี้ยงที่ครอบครอง วิธีการเลี้ยงดู เพศของสัตว์ แต่ละตัว และจำนวนสมาชิกทั้งหมดภายในบ้าน และรวบรวมเป็นฐานข้อมูลของประชากรสัตว์เลี้ยงในแต่ละพื้นที่ พร้อมทั้งมีการปรับปรุงข้อมูลใหม่ในทุก ๆ ปี นอกจากนี้ มีการบังคับขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยงพร้อมค่าธรรมเนียม โดยสามารถแบ่งชำระเป็นรายงวด เพื่อวางระเบียบขการเลี้ยงสัตว์ และอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ในการสืบสาวหาตัวสุนัขที่ไปกัดและทำร้ายร่างกายผู้อื่น ทั้งนี้ รายได้ทั้งหมดจากค่าธรรมเนียม จะถูกนำไปสมทบในงบประมาณ สำหรับการป้องกันและกำจัดโรคพิษสุนัขบ้า

4. การบริหารจัดการประชากรสุนัขและการควบคุมการโยกย้ายถิ่นฐานของสุนัข เจ้าหน้าที่จะทำการคัดเลือกสุนัขจรจัด สุนัขที่ถูกกักขังไว้ โดยไม่มีผู้อ้างสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของ และสุนัขที่เจ้าของไม่สามารถควบคุมได้ และทำการกำจัดทิ้งโดยวิธีการการุณยฆาต (Euthanasia Procedures) นอกจากนี้ องค์กรปกครองส่วนจังหวัดยังมีการลงโทษเจ้าของสุนัขที่ไม่มีความรับผิดชอบและฝ่าฝืนกฎหมายการควบคุมโรคพิษสุนัขบ้า ซึ่งภายหลังจากที่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มข้น พบว่าร้อยละ 73 ของจำนวนครัวเรือน ไม่ปล่อยให้สัตว์เลี้ยงออกมาสู่สาธารณะนอกเคหะสถานยามวิกาล และร้อยละ 66 ของจำนวนประชากรสุนัขทั้งหมดภายในจังหวัด ได้รับการทำหมันอย่างสมบูรณ์

5. การบริหารจัดการที่ยั่งยืน โดยการจัดตั้งห้องปฏิบัติการวินิจฉัยโรคพิษสุนัขบ้าประจำจังหวัด เพื่อตรวจสอบสถานการณ์การระบาดของโรค และกักกันสุนัขที่อพยพหรือถูกนำเข้ามาจากจังหวัดอื่นในศูนย์กักกันโดยหน่วยอาสาประจำจังหวัด เพื่อคัดกรองและฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้าก่อนประกาศหาผู้รับเลี้ยงหรือจำหน่ายคืนแก่เจ้าของต่อไป (Lapiz, et al., 2012, p. 2-7)

บทสรุปและข้อเสนอแนะของผู้ศึกษา

โรคพิษสุนัขบ้าเป็นโรคร้ายแรงที่แพร่ระบาดไปทั่วโลก ในประเทศไทยแม้ว่าจะสามารถควบคุมโรคนี้ได้ในระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากประชาชนในหลายพื้นที่ ยังไม่เอาใจใส่และตระหนักถึงความรุนแรงของโรคพิษสุนัขบ้า ทำให้การควบคุมสุนัขและแมวจรจัดไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ส่งผลให้มีการระบาดของโรคอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา อัตราการตายของผู้ติดเชื้อพิษสุนัขบ้าเพิ่มมากขึ้น โดยมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจาก ปัญหาเรื่องงบประมาณ การขาดแคลนบุคลากรของกรมปศุสัตว์ และการขนส่งเคลื่อนย้ายกับการเก็บรักษา วัคซีนที่ขาดประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ประชาชนยังขาดความรู้ ขาดการตระหนัก และขาดการเอาใจใส่ ต่อปัญหาโรคพิษสุนัขบ้า เมื่อเกิดเหตุคนโดนสุนัขกัด กฎหมายยังไม่สามารถเอาผิดกับใครได้ เพราะส่วนใหญ่ เป็นสุนัขจรจัดไม่มีผู้ดูแลหรือเจ้าของสัตว์เลี้ยงที่ชัดเจน ทั้งนี้ จากการศึกษาข้อเสนอแนะต่าง ๆ ดังนี้

1. การป้องกันและการควบคุมการขยายพันธุ์ ด้วยการทำให้หมาแมวให้แก่นสุนัขในพื้นที่ต่างๆ ที่มี การระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า โดยในสภาพแวดล้อมที่สุนัขส่วนใหญ่เป็นสัตว์เลี้ยงมีเจ้าของ ควรจัดให้มีจุด บริการต่าง ๆ อย่างเป็นที่เป็นทาง และรณรงค์ให้เจ้าของนำสัตว์เลี้ยงมาทำหมันและฉีดวัคซีน ในทางตรงกันข้าม สถานที่ซึ่งชุกชุมไปด้วยสุนัขจรจัดหรือสุนัขที่ถูกเลี้ยงดูอย่างไม่มีหลักแหล่ง จำเป็นต้องมีการจับกุมสุนัขมา ทำหมันและฉีดวัคซีน จากนั้นจึงส่งกลับไปยังถิ่นที่อยู่อาศัยเดิม เพื่อป้องกันไม่ให้สุนัขกลุ่มใหม่ ซึ่งยังไม่ได้ทำ หมันและฉีดวัคซีน เข้ามาอาศัยอยู่แทนในพื้นที่ดังกล่าว

2. การฉีดวัคซีนและการควบคุมโรคระบาดอื่น ๆ นอกเหนือจากโรคพิษสุนัขบ้า เพื่อสนับสนุนให้สุนัข มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและมีอายุที่ยืนยาว เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญในการลดอัตราการหมุนเวียนของ ประชากรสุนัข นอกจากนี้ ยังช่วยเพิ่มจิตสำนึกถึงความรับผิดชอบต่อสัตว์เลี้ยงของเจ้าของอีกด้วย เพราะสุนัข ที่แข็งแรงย่อมได้รับการยอมรับทั้งในบ้านและในสังคมมากกว่าสุนัขที่มีปัญหาทางสุขภาพ

3. การควบคุมที่อยู่อาศัยและการจำกัดการเข้าถึงอาหาร เป็นมาตรการสำคัญในการลดจำนวนสุนัขจรจัด เนื่องจาก สุนัขเป็นสัตว์เมืองที่บริโภคอาหารของเหลือจากมนุษย์ ดังนั้น การบริหารจัดการปัญหาขยะในชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ในการลดปัญหาสุนัขจรจัดที่มีอยู่กระจายตามสถานที่ ต่าง ๆ ถึงอย่างไรก็ตาม การจำกัดการเข้าถึงอาหารของสุนัข ต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปและ มีการวางแผนที่รัดกุม เนื่องจาก สุนัขจรจัดต้องแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่น ของสุนัข ส่งผลให้ไม่สามารถควบคุมประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือหากมีการควบคุมที่อยู่อาศัย ไม่ให้มีการอพยพย้ายถิ่นไปยังพื้นที่อื่น สุนัขที่ได้รับการทำหมันและฉีดวัคซีนแล้วส่งกลับพื้นที่เดิม อาจเสียชีวิตจากความอดอยากได้ เท่ากับเป็นการลงทุนที่สูญเปล่าโดยสิ้นเชิง

4. การสนับสนุนการเป็นเจ้าของสุนัขที่มีความรับผิดชอบ ด้วยการเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวความคิด ของคนในชุมชนเกี่ยวกับการบริหารจัดการสุนัขอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความแตกต่างด้านวัฒนธรรม และระดับการศึกษาของผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ในพื้นที่

5. การขึ้นทะเบียนและการระบุตัวตนของสุนัขที่มีเจ้าของ ผ่านระบบฐานข้อมูลกลางที่มีการปรับปรุงให้ทันสมัยอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายวัคซีนพิษสุนัขบ้า การติดตามสัตว์เลี้ยงที่สูญหาย เพื่อนำคืนเจ้าของ การป้องกันการลักขโมยสัตว์เลี้ยง การผสมพันธุ์ และการค้าขายสุนัขที่ผิดกฎหมาย การระบุตัวตนของเจ้าของสุนัขที่ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ทั้งนี้ ควรมีการบังคับขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยงพร้อมค่าธรรมเนียม โดยสามารถแบ่งชำระเป็นรายงวด เพื่อวางระเบียบการเลี้ยงสัตว์ และอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ในการสืบหาตัวสุนัขที่ไปกัดและทำร้ายร่างกายผู้อื่น ซึ่งรายได้ที่มาจากค่าธรรมเนียม ควรนำไปสมทบเป็นงบประมาณ เพื่อใช้ในการป้องกันและกำจัดโรคพิษสุนัขบ้า นอกจากนี้ การลดอัตราค่าธรรมเนียมในการขึ้นทะเบียนสัตว์เลี้ยง ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อสนับสนุนให้เจ้าของนำสุนัขไปทำหมันถาวรอีกด้วย ทั้งนี้ การสำรวจสำมะโนประชากรสุนัขและการฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้า ควรดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ โดยต้องมีการสำรวจบ้านเรือนหลังต่อหลัง เพื่อเก็บข้อมูลเจ้าของสัตว์เลี้ยง จำนวนสัตว์เลี้ยงที่ครอบครอง วิธีการเลี้ยงดู เพศของสัตว์ แต่ละตัว และจำนวนสมาชิกทั้งหมดภายในบ้าน และรวบรวมเป็นฐานข้อมูล พร้อมทั้งต้องมีการปรับปรุงข้อมูลใหม่ในทุก ๆ ปี

6. การมีสถานสงเคราะห์ที่มีคุณภาพและศูนย์พักพิงสุนัขจรจัดที่ง่ายต่อการเข้าถึง โดยสุนัขจรจัดตามท้องถนนและสถานที่สาธารณะ รวมถึงสัตว์เลี้ยงที่เจ้าของไม่ต้องการแล้ว จะถูกนำไปรวมไว้ในสถานสงเคราะห์ ในส่วนของสุนัขจรจัดที่ได้รับการขึ้นทะเบียน สัตว์เลี้ยงบางส่วนจะถูกส่งกลับไปสู่เจ้าของใหม่ ส่วนสุนัขจรจัดที่ปราศจากเจ้าของจะได้รับการดูแล จนกว่าจะมีผู้นำไปเลี้ยงในอนาคต ทั้งนี้ สุนัขทุกตัวในสถานสงเคราะห์ ควรได้รับการทำหมันและฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้า เพื่อป้องกันติดเชื้อโรคจากการอยู่อาศัยอย่างแออัดภายในสถานสงเคราะห์ โดยที่ผ่านมา สถานสงเคราะห์บางแห่งในพื้นที่ ซึ่งหาผู้รับเลี้ยงสุนัขค่อนข้างยาก มีความจำเป็นต้องนำมาตรการการกักขังสุนัขมาใช้ เพื่อแก้ปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้น และปัญหาด้านงบประมาณที่ค่อนข้างจำกัด ดังนั้น การจัดตั้งสถานสงเคราะห์แต่ละแห่ง จึงต้องทบทวนให้รอบคอบ และดำเนินการควบคู่ไปกับมาตรการอื่น ๆ เพื่อให้การบริหารจัดการ มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

7. การออกกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การบริหารจัดการประชากรสุนัขเป็นไปอย่างมีมนุษยธรรมและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด อาทิ การป้องกันการลดจำนวนสุนัขอย่างผิดวิธี การห้ามผสมพันธุ์และการขายสุนัข โดยไม่ได้รับอนุญาต การลงโทษผู้กระทำความผิดที่ปล่อยปลาสละเลยให้สุนัขของตนไปทำร้ายร่างกายผู้อื่น การควบคุมการนำเข้าและการส่งออกสุนัข และการไม่ปล่อยให้สัตว์เลี้ยงออกมาสัญจรอย่างอิสระนอกเคหะสถานยามวิกาล เป็นต้น โดยเงินค่าปรับที่ได้รับจากการลงโทษผู้ละเมิดกฎหมาย ควรนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานภายใต้โครงการบริหารจัดการสุนัขให้มีสุขภาพดี

8. การจัดทำหนังสือคู่มือเพื่อผลักดันให้การบริหารจัดการโรคพิษสุนัขบ้าเป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างบูรณาการ โดยมีการออกแบบแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างมีเอกภาพ ระบุบทบาทและภาระหน้าที่ของหน่วยงานระดับต่าง ๆ อย่างชัดเจน รวบรวมข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับการระบาดของโรค และจัดทำรายงานสำหรับใช้ในการติดตามและเฝ้าระวังสถานการณ์ในพื้นที่ต่าง ๆ

9. การรณรงค์ด้านข้อมูลและการศึกษา ด้วยการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนผ่านสื่อและช่องทางประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ และการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนภายในโรงเรียนเกี่ยวกับโรคพิษสุนัขบ้า เพื่อผลักดันให้ประชากรทั้งผู้ใหญ่และเยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นเจ้าของสัตว์เลี้ยงที่มีความรับผิดชอบ การดูแลสุขอนามัยของสุนัข และการป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าอย่างถูกวิธี

10. การจัดตั้งห้องปฏิบัติการวินิจฉัยโรคพิษสุนัขบ้า เพื่อตรวจสอบสถานการณ์การระบาดของโรค และกักกันสุนัขที่อพยพหรือถูกนำเข้ามาจากจังหวัดอื่นในศูนย์กักกันการแพร่ระบาดของเชื้อโรค เพื่อคัดกรองและฉีดวัคซีนพิษสุนัขบ้าก่อนประกาศหาผู้รับเลี้ยงหรือจำหน่ายคืนแก่เจ้าของต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ภาษีเลี้ยงสุนัข-แมว. (22 มีนาคม 2561). สืบค้น 24 พฤษภาคม 2561

จาก https://www.khaosod.co.th/hot-topics/news_866784

เรื่องหมา ๆ แมว ๆ ก็เป็นประเด็น? (27 มีนาคม 2561). สืบค้น 24 พฤษภาคม 2561

จาก <https://siamrath.co.th/n/33175>

นักวิชาการระดมกัน แก่ใจทย์ “พิษสุนัขบ้า” สกัดระบาดในไทย. (21 มีนาคม 2561). สืบค้น 24 พฤษภาคม 2561

จาก https://www.matichon.co.th/local/quality-life/news_884879

60% คน กทม อยากเห็น กทม เป็นเมืองที่ปลอดจากสุนัข-แมวจรจัด และคิดว่าสุนัข-แมวจรจัดเป็นอันตราย และเห็นด้วยกับการขึ้นทะเบียนสุนัข-แมว. (9 เมษายน 2561). สืบค้น 24 พฤษภาคม 2561 จาก

<http://www.ryt9.com/s/prg/2809912>

หมอประเสริฐ” ซี “ภาษีหมาแมว” ทำได้ยาก คนยังพาสัตว์เลี้ยงไปฉีดวัคซีนน้อย เน้นสร้างความตระหนัก.

(19 มีนาคม 2561). สืบค้น 24 พฤษภาคม 2561 จาก

<http://www.manager.co.th/euro2004/ViewNews.aspx?NewsID=9610000027421>

ภาษาต่างประเทศ

Lapiz, S.M.D., Miranda, M.E.G., Garcia, R.G., Daguro, L.I., Paman, M.D., Madrinan, F.P., Rances, P.A. and Briggs, D.J. (2012, December). Implementation of an Intersectoral Program to Eliminate Human and Canine Rabies : The Bohol Rabies Prevention and Elimination Project. *PLOS Neglected Tropical Diseases*, 6(12), 1-10

Taylor, L.H., Wallace, R.M., Balaram, D., Lindenmayer, J.M., Eckery, D.C., Mutonono-Watkiss, B., Parravani, E. and Nel L.H. (2017, July). The Role of Dog Population Management in Rabies Elimination – A Review of Current Approaches and Future Opportunities. *Frontiers in Veterinary Science*, 4(109), 1-15